

טופוגראפיה של ארץ-ישראל בספר נבואתיו של מיכה.

מאת זאב וילנאי

הנביא מיכה מתאר בנבואתו, פרק א' (פסוקים ח — טז) את בואו של סנחריב לארץ יהודה, אם כי אינו מזכיר את שמו. מלכיש (תל א־דִגְרִיר) עלו צבאות האשורים על ירושלים וסכנת חורבן נשקפה לארץ יהודה. ביחוד היה רב הפחד בכל הישובים היהודים אשר בסביבות לכיש ובאלה השוכנים בצדי הדרכים שהובילו מדרך הים לכישה ומשם לירושלים. מיכה שהיה בן הסביבה הזאת, ממורשת הקרובה ללכיש, הכיר את הסביבה היטב וידע את כל ישוביה⁽¹⁾. מסורת נוצרית קדומה ידעה להראות את קברו של מיכה בסביבה זו, בקרבתה של בית גוברין בימינו⁽²⁾. במפת מידבא של המאה הששית מצויר בית או כנסייה ולפניו שער וכתוב: "מורשת — MOPACΘI — ממנה בא מיכה". בימינו אין זכר לכנסייה זו.

מיכה מזכיר את שמות הישובים השונים בפסוקים, שבהם הוא משתמש בלשון נופל על לשון השמות. תיאורו של מיכה מזכיר את דברי ישעיה על בואו של מלך אשור לירושלים מצד צפון והפחד שתקף את יושבי הערים השונות, בצדי הדרך המובילה אליה — מהשומרון⁽³⁾.

אימת צבאותיו של סנחריב היתה על כל ארץ יהודה וירושלים והנביא מיכה מזכיר את הערים השונות שבהן יעברו צבאות האויב ומתחיל: "בגת אל תגידו" אגב, דבור זה היה, כנראה, שגור ביותר בפי אנשי העט בישראל ומזכיר את דבריו של דוד בקינתו על מותו של שאול⁽⁴⁾. מקומה של גת לפי דעתם של החוקרים החדשים הוא תל אל-גִ'רִינִי ממערב ללכיש, ע"י הכפר ערק-אל-מנשיה. התל נשקף על פני מרחבי השפלה ויושב על הדרך המובילה

J. Jeremias: *PJB* XXIX (1933), S. 42; K. Elliger, *Die* (1)
Heimat des Propheten Micha: *ZDPV* LVII (1934), Ss. 81-152.

It. Hier. Peregrinatio Sanctae Paulae c. XVIII, ed. Tobler-Molinier (2)
(1879), p. 38. Pseudo-Epiphanius, *Vitae Prophetarum* ed. E. Nestle
(1893), S. 24. ש. קליין, ספר קלוזנר (תרצ"ז), ע' 197.

(3) ישעיה י', כ"ח — ל"ב.

(4) ש"ב א', כ'.

מדרך-הים לכישה⁵). "בכו אל תבכו" — עוד לפני דורות אחדים חשבו כמה חוקרים את המלה "בכו" לשם עיר. רִלְנֵךְ שיער כי אין זו אלא העיר עכו⁶. אולם דבר זה לא יתכן, כי עכו שוכנת בצפון ורחוקה היא משדה המלחמה הזאת. יש הרוצים לקרוא כאן לפי נוסח אחד של השבעים (Q): Βαχεῖμ, כלומר: בכאים⁷ או בוכים⁸). אולם לכל ההנחות הללו אין כל יסוד. לדעתי רומז הנביא במלה "בכו" לעיר כבון, הנזכרת בנחלתו של שבט יהודה⁹; וכבר הזכיר זאת פרוקש, בהוצאה החדשה של תרי עשר בסימן שאלה¹⁰. נוסח אחד של תרגום השבעים, המיוחס ללוקיאנוס, מביא את השם כבון בצורה: Xαββω¹¹. שמות מקומות אחדים שסיומם הוא ו באים גם בתוספת ון (כגון, מגדור-מגדון). כבון או כבו היתה כפי הנראה במקום הכפר הערבי קבו הנמצא בקרבת ביתר. הכפר קבו שוכן על רמה גבוהה, 732 מ' מעל פני הים התיכון. בו עברה בימי קדם הדרך מלכיש לירושלים. גם בימי הרומאים עברה שם דרך חשובה; אבני המיל ששרדו ממנה, שייכות ברובן למאה השניה אחר סה"נ¹²). גם בימינו עולה שביל מהשפלה אל הכפר קבו וממנו, דרך ביתר, לירושלים. במקומה של כבון היתה כפי הנראה בתקופה מאוחרת יותר: קובי, הנזכרת בתלמוד, בשיחת חכמים על דוד ומלחמתו בפלשתים. השיחה נסבה על משחק המלים קובי וביתר הקרובה לה. הפלשתים רדפו אחרי דוד ובבואם אל קובי אמרו: "קום ביה. באו אל ביתרי אמרו: בתרי גורין קטלוא אריא"¹³). רש"י מפרש: "כפר ששמו קובי שבין א"י לארץ הפלשתים. אמרו זה לזה עמוד כנגדו

P. Haupt: *AJSJL* XXVII (1910), p. 27; W. F. Albright: *AASOR* (5

II-III (1923), p. 10.

H. Relandi *Palaestina ex Monumentis Veteribus Illustrata* (1714), p. 535. (6

Codex Marchalianus, H. Graetz, *Emendationes* (1893) II, p. 19 (7

.T. K. Cheyne: *JQR* X (1898), p. 573 (8

9 יהוש' ט"ו, מ'.

10 תרי"עשר O. Procksch, Stuttgart, 1933

P. de Lagarde, *Veteris Testamenti Canonicorum* (1883), p. 219 (11

P. Thomsen, *Die römischen Meilensteine: ZDPV* XL (1917), S. 80 f. (12

Nos. 288-290; A. Alt: *PJB* XXV (1930), Ss. 18-23; 124-6.

13 סנהדרין צ"ה, ע"א; כתב"ד מינכן גורס: אמרי קו בי כאדם שאמר לחברו כשהוא

רודפו; כי מטא ביטרי (צ"ל: ביתרי) אמר: גורין קטלין אריא. ראה ר. ראבינאוויטץ,

דקדוקי סופרים (1878) ט', ע' קל"ח.

ואל תברה ונכנו ולכן נקרא קובי; הוּו בקיאי בשמות הכפרים" (א¹³). הנביא מיכה רומז על אנשי סנחריב העוברים דרך כבון אל שערי ירושלים ולפיכך סכנה צפויה לה והוא משנה במזיד את שמה, כבו או כבון, וקורא לה: כבו, רמז לבכי שעתידים תושביה לבכות. הנביא קורא בלעג "ככו (בבכו) אל תבכו בבית לעפרה עפר התפלשתי" (קרי: התפלשי). הנוסח הסורי, הפשיטא, ותרגומו היוני של תיאודוסיון גורסים: בית עפרה — Οφρα⁴⁴. אמנם, תרגום השבעים קורא במקום הפסוק הנזכר: Οἱ ἐν Γεθμῆ μεγαλύνασθε οἱ ἐν Ακείμ (Βαχειμ) μὴ ἀνοικοδομεῖτε ἐξ οἴκου καταγέλωτα γῆν καταπάσασθε (καταγέλωτα ὑμῶν כלומר: גתיים אל תתגדלו, [אנשי] בכאים אל תכנו בית לעג, פזרו עפר לעג שלכם". ואילו יונתן מתרגם: "בגת אל תחון, מבכא לא תבכון דיתבין בבתיא, בעפרא יתפלשון, בקיטמא חפו רישיהון".

בית לעפרה או עפרה הוא בוודאי שם ישוב, שבמקומו נמצא כנראה, הכפר הערבי: בית-עפה שבשפלה, בקרבת הדרך הפונה מדרך-הים אל לכיש. אמנם אדם סמית אומר למצוא זכר לשמה של בית לעפרה בשם הערבי: ואדי אל-ע'פ'ר, והוא נחל אכזב העובר בדרומה של בית גוברין, ובקרבתה של לכיש⁴⁵. הנביא קורא: "עברי לכם יושבת שפיר". שפיר שכנה בצד דרך הים, בקרבת פרשת הדרכים, שממנה הסתעפה הדרך ללכיש. אבסביוס, במאה השלישית אחרי ספה"נ, מזכיר אותה בין אשקלון ובין בית-גוברין⁴⁶. בימינו נמצא במקומה הכפר הערבי: סואפ'יר. אמנם, שלושה כפרים סמוכים זה לזה נקראים בשם סואפ'יר, וכנראה שפיר הקדומה היא סואפ'יר אל-ע'ר'ב'י'ה (המערבית). השם העברי שפיר, שקבלוהו הערבים הפך ללשון רבים, כנראה, עם התפלגות הישוב לשלוש נקודות.

מיכה ממשיך את תאורו וקורא: "עריה — בשת". לפי הפרוש המקובל זוהי המלה הרגילה בושת או בושה, ויש קוראים: ע'ר'י'ה בשת או עריה ובושת⁴⁷, או עריה תשב או ערי הבושת⁴⁸. אולם נראה למחבר, כי המלה בשת מתכוונת

13 א] קשה מאד לקבל את ההשוואה הזאת, שהרי אין הכי שבכבון משתווה אל הקי שבקובי. קָבָה (לא קבו) פירושו כל בנין שעליו קָפָה, ומכאן במדבר כ"ה, ח' קָבָה = חדר (כמו בעיראק עד היום). — המערכת].

F. Field, *Origenis Hexapl.* (1875) II, p. 988 (14)

G. A. Smith, *The Twelve Prophets* (1898) I, p. 384 (15)

Onomastikon ed. Klostermann (1904), p. 156 (16)

J. Halevi: *RS XII* (1904), p. 105 (17)

H. J. Hlhorst, *Die Prophetie van Micha* (1891), *International* (18

Critical Commentary: J. M. P. Smith, *Micah* (1911), p. 43.

לשם מקום בְּשֵׁת. בימינו נמצא שם הכפר הערבי בְּשֵׁית, במערכה של המושבה גדרה, בצד דרך הים הנזכרת. אמנם לפי האגדה הערבית מקורו של השם הערבי בהתמזגות המלים: בית שית — בית שת בן אדם הראשון, אבל אין זה אלא פירוש עממי, אם גם מראים את קברו של נבי שית, ומספרים שהוא בנה לראשונה את הכפר. מקומו של הכפר מעיד עליו, כי ישו בו קדום, וגם הקבר הקדוש מוכיח כי היה כאן מקדש מיוחד בימי קדם.

הנביא מיכה ממשיך את תאורו "לא יצאה יושבת צאנן — צאנן זו היא עיר ידועה עוד בימי חלוקת הארץ לשבטים, ונקראה בקצור: צנן, בנחלתו של שבט יהודה¹⁹). מקור השם הוא כנראה במלה: צאן. אולי נמצא ישוב זה לפנינו במקום הכפר הערבי סוּיְדָאן, השוכן בצד דרך הים הנזכרת.

"מספד בית-האצל — יקח מכם עמדתו". בית הָאֶצֶל (בתרגום יונתן — בית צוליא) נקרא כנראה על שם אדם פרטי אצל. מקום שנקרא בשם אָצֶל היה בקרבת ירושלים וזכריה הנביא מזכירו²⁰). אצל היה מצאצאי שאול המלך, ונזכר ברשימת שמות אנשים המשמשים גם שמות מקומות, כגון עלמת, עזמות (בית עזמות) מוצא: "ומוצא הוליד... אָצֶל בנו, ולאצל ששה בנים"²¹). עכשיו קשה לזהות את בית-אצל זה, ואולי אינה אלא תל-א-גִּ'דִיָדָה, הסמוך לדרך המובילה מלכיש לירושלים. כנראה התבצרו בו האשורים וסנחריב: "יקח מכם עמדתו"²²). החפירות שנערכו פה בשנת 1898 מעידות על קדמותו של הישוב²³).

במקום הפסוק "עברו יושבת שפיר, עריה — בשת, לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל" גורס תרגום השבעים משפט אחד: κατοικοῦσα καλῶς τὰς πόλεις αὐτῆς, οὐκ ἐξῆλθεν κατοικοῦσα Σενναάρ (A. B. - Σεννααν Q) לא יצאה יושבת צנאר (צנאן) להספיד הבית אצלה (הסמוך לה).

הנביא ממשיך "כי חלה לטוב יושבת מרות, כי ירד רע מאת ה' לשער ירושלם". מרות זו אינה — כנראה — אלא ירמות הנזכרת בנחלתו של שבט יהודה²⁴ בודאי היה מקומה על רמתי ההר הנקרא בערבית, בשבוס השם העתיק, חרבת ירמוך. גם אבסביוס, מזהה את ירמות שביהושע עם ירמוכוס Ἰερμοχως, Ἰερμουχα שהיתה ידועה בימיו²⁵). ההר נשקף מרחוק גם על פני הדרך מלכיש לירושלים. הנביא שינה במזיד את השם ירמות לצורה מרות, רמז למצבה המר. גם בפסוק זה לא

(19) יהו' ט"ו, ל"ח. (20) זכר' י"ד, ה'. (21) דבהי"א ח', ל"ח.

(22) R. Kennicott, *Vetus Testamentum Hebraicum* (1776-1780) כתב-יד

אחד גורס בית האבל במקום בית האצל.

(23) Bliss-Macalister, *Excavations in Palestine* (1902), pp. 44-51

(24) יהו' ט"ו, ל"ח. (25) *Onomastikon*, p. 106

חשב תרגום השבעים את מרות לשם מקום ותרגמה: κατοικούση ὁδύνας היינו יושבת צרות. תיאודוסיון קורא — εἰς ὕψος היינו יושבת רמות: יונתן מתרגם: יתבא על שפר ארעא. שנוי השם ירמות למרות מזכיר כמה מקרים אחרים שבהם שנו הנביאים שמות מקומות לשמות לעג שצלצולם דומה. להר המשחה בירושלים קראו הר המשחית, ועל זאת אומר רש"י "וכיון שהזכיר את שמו ע"י ע"ז, שנה שמו לגנאי"²⁶). עמוס והושע קורא לבית אל — בית-און²⁷).

מיכה ממשיך "רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש", לכיש היא תל א-דויר הנזכר. ואחר זאת "לכן תתני שלוחים על מורשת גת". אמנם רגילים לזהות את מורשת עם מראשה או מרשה הנזכרת הלאה. אולם כנראה מורשת היה ישוב אחר בקרבתה של העיר גת, וממנה בא הנביא מיכה המורשתי, הואיל והנביא מדבר בשילוחים, הזכיר כאן את השם: מורשת, הדומה למלה מארשת. "בתי אכזיב — לאכזב למלכי ישראל". אמנם תרגום השבעים אינו מביא מורשת בתור שם מקום אלא מתרגם: κληρονομίας Γέθ: היינו ירושת גת. גם אכזיב לא תורגם כאן כשם מקום אלא οἴκους ματαίους, היינו בתי כזב, הבל. תיאודוסיון גורס ἀνάγκης כאילו היה כתוב לאכזר. אכזיב או כזיב ידועה עוד מימי האבות הראשונים, בספור על יהודה בן יעקב²⁸). אכזיב נקראה כנראה על שם איזה נחל אכזב שהיה בקרבתה. שמה נשתמר עד ימינו בקרב הערבים בצורת עֵין פְּוִינְבָה — מעין הנמצא בדרך לכיש—ירושלים, בקרבת הכפר הערבי בית נטיף. גם אבסביוס מזכיר את אכזיב זו בצורת כזבי — χασβι²⁹).

"עד הירש אבי (קרי: אביא) לך יושבת מרשה" — זוהי בודאי העיר מרשה הנזכרת יחד עם אכזיב בנחלתו של שבט יהודה³⁰), הלא היא תל-סנדחנה שעל יד הכפר בית גוברין. אולי אפשר לשער שמוצא השם מהמלה ראש, ונקראה כך על שום צורתו של ההר אשר עליו ישבה. בימינו נשתמר השם מראשה בפני הערבים בצורת מראש ונקראה כן החרבה הקרובה.

מיכה קורא בלעג "עד עדולם יבוא כבוד ישראל". ובוחר הוא דוקא בשם הזה, הדומה לצלצול המלים "עד עולם". עדולם גם היא נזכרת בנחלתו של יהודה וגם בספור על-דבר יהודה בן יעקב. היא היתה עיר ידועה בימי קדם ומלכה היה בין שלושים ואחד המלכים שנכנעו לפני יהושע בן נון³¹). עדולם ישבה בקרבת הדרך לכיש — ירושלים. עד היום מקומה נקרא בערבית בשבוש השם העברי — עֵידֵאֵל-מֵיא. בקרבת מקום ישנן חרבות הנקראות בערבית על שם קבר קדוש, שייך מדכור, ומעידות על ישוב גדול שהיה במקום הזה בימי קדם. מיכה מסים את נבואתו: "קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך".

(26) מלכ"ב כ"ג, י"ג. (27) הושע ד', ט"ו; עמוס ה', ה'. (28) ברא' ל"ח, ה'.

(29) Onomastikon, p. 172. (30) יהו' ט"ו, מ"ד. (31) יהו' י"ב, ט"ו.